

Сенчук Оксана Володимирівна,
молодший науковий співробітник НДЛ
інформатизації освіти Київського
університету імені Бориса Грінченка,

РОЛЬ ШКІЛЬНОГО ЛІДЕРА У ФОРМУВАННІ МОРАЛЬНОГО КЛІМАТУ В ШКОЛІ

У статті йдеться про важливість формування морального клімату шкільної спільноти, у якій закладається основа життєвих цінностей особистості, її готовності жити та реалізувати себе у суспільстві й провідну роль шкільного лідера у такому процесі.

Ключові слова: моральний клімат, шкільний лідер, виховання особистості, шкільна спільнота, атмосфера шкільного життя, моральні цінності.

Освітньо-виховна система протягом століть несе на собі велику відповідальність за долю тих, кому закладає основу знань, формує характер, навчає жити у людському суспільстві. Процес пошуків методів навчання та виховання молоді, формування найкращих якостей для шкільного лідера, який є головним організатором навчально-виховного процесу, буде актуальним завжди і триватиме стільки, скільки існуватиме людство. Сьогоднішній стан нашого суспільства дуже часто демонструє неготовність вчорашніх випускників шкіл до виходу в дорослий світ. Часто вчорашні учні демонструють непогані знання і можуть бути впевненими у своїх інтелектуальних можливостях, проте непристосовані до викликів дорослого життя. Головною особою, яка впливає на організацію шкільного життя, освіти та виховання учнів, формування морального клімату, в якому щоденно гартують свій характер та формують свідомість майбутні будівничі громадянського суспільства України є шкільний лідер. Дуже важливо, щоб він розумів важливість своєї діяльності у цьому напрямку. Ця тема потребує

наукового дослідження, аналізу загальновідомого, яке варто долучити до реалій сьогодення, щоб шукати найкращі методи освіти та виховання молоді.

Питання гуманізації освіти, нового підходу до управління загальноосвітнім навчальним закладом, особистості шкільного лідера та його компетенцій, морально-етичного аспекту в шкільному вихованні у своїх дослідженнях розкривають: І. Бех, Н. Год, І Зязюн, С. Калашнікова, В. Кремень, Л. Онищук, В. Огнев'юк, Л. Паращенко, О. Скринська, Л. Хоружа та ін. Дослідники зазначають важливість вивчення та застосування нових методів управління школою, пошуків різнобічних підходів до морально-етичного виховання та освіти школярів, організації шкільного життя, постійного самовдосконалення шкільного лідера.

Метою статті є проаналізувати важливість морального аспекту виховання особистості, провідну роль шкільного лідера в організації навчально-виховного процесу та створення морального клімату, який би сприяв такому вихованню.

Для досягнення мети статті ставимо завдання:

1. Описати важливість морального виховання на сучасному етапі.
2. Проаналізувати роль шкільного лідера у формуванні морального клімату школи.
3. Розглянути судження українських і зарубіжних філософів, педагогів та відомих історичних осіб про важливість морального виховання.

Успішність життя суспільства складається з успішних, законослухняних, активних, творчих, освічених особистостей, які знайшли себе й реалізуються через свою діяльність, дотримуючись морально-етичних правил життя. Формує такі особистості й впливає на їх виховання сім'я, навчальні заклади та оточення, в якому перебуває людина з дитинства. Життя людини єдине і неповторне, для кожного, важливо вміти реалізувати себе і бути потрібним у суспільстві, в якому живемо. Якщо закладений фундамент у дитинстві буде крихким, людина зростає і формується невпевненою, схильною до різноманітних впливів й усе життя витрачає на боротьбу за себе чи завойовує прихильність сильніших. Немає статистики, яка б робила підрахунки скільки

таких особистостей втратило людство. Саме для зменшення таких втрат покладали і покладають свій час і навіть життя великі філософи та педагоги, випрацювуючи рекомендації, як для батьків, так і для суспільства. Дуже важливо аналізувати такий досвід і застосовувати до потреб сьогодення.

Відповідальність за виховання особистості лежить, звичайно, у першу чергу на батьках, але не менш відповідальним перед людиною є суспільство, яке формує моральні правила людських взаємин. На жаль, ми живемо в такий час, коли дитина небагато часу проводить за спілкуванням у родині, а більше серед того товариства, яке навчається у школі чи відвідує позашкільні заходи. Отже, нерідко трапляється так, що шкільне середовище більше впливає на формування особистості, її смаків, уподобань моральних цінностей ніж сім'я. Скільки б не приймала наша законодавча влада чудових і демократичних законів про права батьків виховувати дітей за власними уподобаннями, їх реалізувати не можливо, тому що батьки не мають реального вибору школи чи права вплинути на виховний чи навчальний процес у тій школі, в якій мусить навчатися їх дитина.

Більшість часу дитина перебуває у школі серед тої моральної атмосфери, яка там створена директором, педагогічним колективом та учнями. За реаліями сьогоденного часу на школу припадає дуже важлива місія – формувати духовні цінності та життєві орієнтири своїх вихованців. Важливо пам'ятати, що у школі зростає і формується кожна окрема дитина, майбутній громадянин: президент і міністр, вчитель і лікар, робітник і бізнесмен, які складають наше суспільство, формують його життя і є обличчям нашої країни.

«Нинішній стан українського суспільства, – за словами В. Огнев'юка, – можна визначити як стан соціальної стихії, що позначається на ціннісних орієнтирах особистості й спричиняє до відчуження та деперсоналізації людини.

Ці процеси ускладнює потужний наступ чужих електронних засобів масової інформації, що застосовують найновіші технології впливу на людську психіку та інтелект з метою нав'язування готових висновків і суджень,

дезінформації й сформування за справедливим визначенням Г. Маркузе «одноманітної» людини» [7, с.261].

Виховати стійку до життєвих викликів, впевнену в собі особистість – одне з найважливіших завдань школи. Шкільний лідер краще за всіх знає, що відбувається у школі, які проблеми потрібно вирішувати, які пріоритети ставити. Проте, щоб глибше вивчити стан справ важливо долучити вчителів, учнів, батьків, до спілкуватися, проводити різні опитування у формі анкетування, тренінгів, нарад присвячених саме цій проблематиці; випрацювати пріоритети, спільно визначати заходи, які покращують моральну атмосферу, формують свідомість кожної особистості.

Шкільний лідер є головною дійовою особою, яка бере на себе найбільшу відповідальність за атмосферу шкільного життя. Саме від керівництва освітньої установи великою мірою залежить формування особистості, як учня, так і вчителя, їх ціннісних орієнтирів через створення морального клімату людських стосунків у шкільному колективі.

Особливий клімат для вчителів та учнів створював Василь Сухомлинський, який мав здатність плекати особистість своїх учнів, виховуючи у них розуміння свідомої дисципліни, а особистість вчителя формував як мудрого наставника, у якого любов до дітей поєднувалася з розумною вимогливістю. «Добре керувати школою, означає добре знати науку виховання, яка повинна стати основою наукового керівництва вихованням і освітою, організації роботи колективу школи – вчителів та учнів.

Велика відповідальність, що покладається на шкільного лідера, висуває ряд вимог до його духовного світу – моральності, інтелекту, вольових якостей. Перша, найголовніша і найважливіша якість, без якої педагог не може бути директором, як і не кожна людина може бути педагогом, – це глибина любові до дітей, органічна потреба в дитячому колективі, глибока людяність і здатність проникнути в духовний світ дитини, зрозуміти, відчувати в кожному з вихованців особисте, індивідуальне» [12, с. 31]

Сьогодні варто поради В. Сухомлинського частіше практикувати у щоденному житті шкільної спільноти. Недостатньо лише вправно виконувати розпорядження та бездоганно забезпечувати виконання навчального плану. Важливо пам'ятати про цінності, які закладаються для майбутнього життя кожної особистості. Для цього важливіше для шкільного лідера мати саме розуміння своєї місії: прагнути особистої моральної досконалості, бути провідником і знати куди вести за собою шкільну спільноту.

У сьогоднішній дійсності, як стверджує Л.А.Онищук: «Управлінська культура керівників загальноосвітніх навчальних закладів нерідко не співвідноситься з новими вимогами школи, яка оновлюється на принципах розвитку, відкритості, диференціації, демократії та гуманізму, яка перебуваючи в рамках старих організаційних форм не може подолати розрив між її декларативними цілями і реальним станом справ» [8, с. 3].

«Розвиток шкільного лідерства – це динамічний процес спрямований на формування школи як навчальної спільноти, що має чітко визначені цілі, пріоритети та цінності, спільне бачення стратегії її розвитку, урахування індивідуальних інтересів та суспільних потреб, високий рівень колегіальності та культури з метою надання суспільству освітніх послуг високої якості». [5, с.2]

Про різницю між лідером та адміністратором чи менеджером С. Калашникова говорить: «На відміну від адміністрування та менеджменту лідерство несумісне з примусом, воно можливе лише за умов міжособистісної довіри, поваги і ґрунтується на взаємному визнанні. Як результат, лідерство продукує партнерські відносини, співпрацю, добровільне об'єднання зусиль на досягнення спільно усвідомленого результату» [4, с. 15].

Поняття провідника та менеджера Марк Е. Генсон розділяє таким чином: «Поняття провідника концентрується навколо двох сфер: стратегічного бачення провідником напрямку, в якому має провадити свою діяльність організація, та вміння ненасильно скеровувати своїх підлеглих до активного виконання цієї стратегії. Поняття менеджера фокусується на можливості провадити свою

діяльність – наймати працівників, оцінювати їхню роботу, розподіляти ресурси, встановлювати правила поведінки» [2, с. 179].

Протягом століть простежуємо винятково важливу роль особистості, яка бере на себе важку й відповідальну місію будити суспільство до нових підходів у вихованні майбутніх громадян свого краю. Коли заглянути до виховних джерел ще Київської Русі, то побачимо, що князі брали на себе місію бути двигунами виховного прогресу, спонукаючи своїх сучасників та нащадків до «навчання книжного». Провідною думкою про важливість для людини бути освіченою ми бачимо власне у вихованні в собі моральних християнських якостей, для життя у суспільстві. У «Повчанні Володимира Мономаха дітям» великий князь наказує своїм нащадкам: «Навчися праведний чоловіче поступати благочестиво, навчися за євангельським словом «очима управлять, язик стримувати, ум упокорювать, тіло поневолювать, гнів погублять, помисли чисті мати, спонукаючись на добрі діла ради Господа» [6, с. 3].

Наш мандрівний філософ і вчитель Григорій Сковорода, якого «світ ловив та не впіймав», говорив: «Цей найчистіший, всесвітній, усіх віків і народів всезагальний розум вилив нам, наче джерело, всі мудрості й мистецтва, які потрібні для життя, найвищу свою премудрість, яка є його природнім образом і печаттю... Вона відрізняє нас од звірів милосердям і справедливістю, а від скотів повстримністю та розумом... Вічна ця премудрість Божа в усіх віках та народах, невмовкно продовжує мову свою, і вона є не що інше, як невидиме лице повсюдного єства Божого і живе слово, котре до всіх нас усередину гримить. Але не хочемо слухати порад її, одні через те, що позбавлені слуху, а переважна більшість – через нещасну впертість, що залежить від поганого виховання [10, с.144 - 145].

В атмосфері моральних цінностей, доброзичливості та взаємодопомоги, відповідальності та вимогливості до себе, розвивається впевнена, вольова, активна особистість готова до життя у суспільстві. За словами Г. Ващенка: «школа має виховати в учнів навички культурної поведінки в суспільстві, що теж міцно зв'язане з процесом навчання і повинно увійти в систему його». [1,

с.70] Дитина є дуже залежною від оточення, його цінностей і способу життя, яке часом на неї має вплив навіть на рівні навіювання чи сугестії. Як застерігає Софія Русова, аналізуючи інстинкт дитини до соціального об'єднання, що «сугестія – це значний фактор соціального виховання, він може бути і дуже корисним в різних випадках і дуже шкідливим не тільки тим, що може нахилити дитину до злих вчинків, але й тим що довгим впливом сугестія розслабляє волю дитини» [9, с. 200]. Таким чином виховуються безвольні люди, які не мають своєї чіткої позиції, а звикають пристосовуватися до обставин, перебирають на себе цінності середовища, в якому знаходяться і часто міняють їх залежно від вимог оточення. Щоб мати авторитет у колективі, діти роздвоюються, демонструють одні цінності в школі, інші – вдома або ж замикаються в собі. В доросле життя такі діти переносять схильність до роздвоєння, що нерідко призводить до стресів, складнощів знайти своє місце в житті, а це, в свою чергу, стає причиною алкоголізму, наркоманії, розбещеного способу життя.

У нашому суспільстві, можливо на несвідомому прагматичному рівні, часто спостерігаємо культивування егоїзму. Батьки багато працюють і не завжди знаходять достатньо часу на виховання. Школа у пошуку успішних показників може моральний аспект чи проблеми деяких учнів просто упустити, якщо це реально не впливає на її рейтинг чи виконання навчального плану. Результатом такого підходу є самовиховання дітей на прикладах, які вони спостерігають у своєму житті, з екранів телевізора та моніторів комп'ютера. Саме через це керівництву школи важливо розуміти, що школа є нерідко тим єдиним центром виховання, який закладає в душах дітей фундамент людських взаємин і уявлення про цінності.

Про природу моральних почуттів український і російський педагог К. Ушинський говорив: «Одного розуму й одного пізнання ще недостатньо для укорінення в нас того морального почуття, того суспільного цементу, який іноді згідно з розумом, а часто й на противагу йому об'єднує людей в чесну, дружну громаду. Почуття суспільності, чи, іншими словами, моральне почуття,

живе в кожному з нас так само, як почуття особистого егоїзму. Обидва ці почуття у вигляді мікроскопічних зародків народжуються разом з людиною. Але тоді, коли перше, тобто моральне почуття, найблагородніша й найніжніша рослина душі людської, потребує ретельного піклування і догляду, щоб вирости і зміцніти, інша, як всякий бур'ян, не потребує для свого процвітання ні піклування ні догляду та неприборкана вчасно, скоро приглушує всі кращі, ніжні рослини» [13, с.31].

Про те, що в основу освітньо-виховного процесу потрібно закладати моральний аспект, вважали й відомі філософи та педагоги Європи. Н.В.Год, дослідниця одного із видатних представників філософської думки європейського Відродження Еразма Ротердамського, зазначає: «Е. Ротердамський поєднав у моральному вихованні знання й віру, знайшов точки дотику між християнськими та загальнолюдськими етичними цінностями, максимально використав у педагогічних цілях їхній виховний потенціал чим заслужив визнання «морального наставника Європи» Він вважав, що освіта і виховання є найбільшою цінністю, ознакою шляхетності особистості, умовою суспільного прогресу. За Еразмом, умовою виховного процесу має стати формування всебічно розвиненої особистості, гідного представника роду людського. Важливими принципами у підходах до виховання слугували природовідповідність та індивідуалізація виховного процесу. Величезною заслугою Еразма було сприяння «відкриттю світу дитини» європейським суспільством. Основа основ його педагогічних трактатів – вимога гуманізації освітньо-виховного простору, повага до маленької дитини, формування вчительського корпусу з людей культурних і високоморальних. Установлено, що дитиноцентричність – визначальна риса педагогічної системи Еразма Ротердамського» [3, с. 11].

Ян Амос Коменський був переконаний, що вся молодь повинна навчатися в школі, і на школу покладав головний обов'язок виховання. Він вважав, що лише виховання робить людину людиною. Мету виховання Коменський бачив

у тому, щоб підготувати людину до життя в небі, а також до гідного життя на землі. Така підготовка, на його думку, має три ступені виховання:

- 1) мудрість, що досягається розумовим вихованням, яке дає знання про себе та навколишній світ;
- 2) добродієність – через зовнішню і внутрішню вихованість, моральне виховання;
- 3) благочестя – формування зв'язку з Богом через релігійне виховання.

Дослідниця педагогічної думки Джона Локка О.Л.Скринська виділяє такі пріоритети відомого філософа доби Просвітництва: «Завдання педагогіки – виховати людину до щасливого життя у суспільстві... У своїх діях джентльмен, – на переконання Локка, – повинен керуватися тим моральним законом, який закладений у людській душі Богом. Д. Локк, крім того, говорив про виховання таких високих моральних якостей як чесність, гуманність, людяність, хоробрість, великодушність. Усі ці риси в сукупності створювали образ ідеальної, гармонійно розвиненої особистості, яка досягаючи свого власного щастя, не заважає щастю інших [11, с. 6].

Про важливість релігійно-морального виховання говорив швейцарський педагог Йоганн Генріх Песталоцці. Він розробив проблему взаємозв'язку сім'ї та школи. Педагог вважав важливим виховувати в молоді гуманні почуттів до людей, діяльну любові до них. На його думку моральне виховання починається в сім'ї і вдосконалюється в школі, велику увагу приділяє материнському вихованню. Й. Г Песталоцці вважав, що моральну поведінку дітей потрібно формувати не повчаннями, а розвитком через вправи моральних почуттів і нахилів.

Відомо, що більшість свого активного часу діти проводять саме в школі. Тому в сьогоденній складний час інформаційної невпорядкованості, в якому опиняється несформована ще психіка молодої людини потребує особливого підходу до формування атмосфери шкільного життя.

Створення морального клімату у житті школи, де формується особистість кожного учня, є важливим завданням шкільного лідера. Успішність діяльності

шкільного керівника визначається великою мірою тим, яким провідником він є, які цінності формує і куди веде за собою шкільну спільноту і кожную особистість зокрема.

З часів Київської Русі культивувалося в Україні виховання на християнських моральних засадах. Мандрівний філософ Григорій Сковорода давав настанови своїм сучасникам і нащадкам, щоб плекати у собі Премудрість Божу. Відомі українські педагоги: К. Ушинський, В. Сухомлинський, С. Русова, Г. Ващенко, які жили чи в царській Росії, чи радянській Україні, чи на еміграції, піднімали також моральний аспект на головне місце у вихованні молоді.

Християнські моральні цінності були провідними у формуванні європейської педагогічної думки. Моральний аспект у вихованні молоді вважався пріоритетним відомими європейськими філософами та педагогами минулого. Про важливість освіти як джерела формування свідомості людини, розвиток їхніх здібностей і моральних якостей говорили Еразм Роттердамський, Ян Амос Коменський, Джон Локк, Йоганн Генріх Песталоцці та ін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ващенко Г. Твори / Григорій Ващенко ; за ред. А. Погрібного. – К.: Школяр, 2000. – Т. 4. Праці з педагогіки та психології. – 416 с.
2. Генсон Марк Е. Керування освітою та організаційна поведінка / Марк Е. Генсон ; пер. з англ. Х. Проців. – Львів : Літопис, 2002. – 384с. – (Серія "Освіта")
3. Год. Н. В. Моральне виховання особистості в педагогічній системі гуманіста Еразма Роттердамського : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / Н. В. Год. – Полтава, 2009. – 24 с.
4. Калашнікова С. А. Еволюційні рівні та професіоналізація управління [Електронний ресурс] / С. А. Калашнікова // Освітологічний дискурс. – 2010. – № 2. – 23 с. – Режим доступу :

http://www.nbu.gov.ua/e-journals/osdys/2010_2/10ksarpu.pdf

5. Миськів І. С. Шкільне лідерство як науково-педагогічна проблема (На матеріалах Великої Британії) [Електронний ресурс] / Миськів І. С., Ільчишин Н. М. // Наукові конференції : – Режим доступу :

<http://intkonf.org/miskiv-is-ilchishin-nm-shkilne-liderstvo-yak-naukovo-pedagogich-na-problema/>

6. Проект «Візія». Володимир Мономах: «Повчання» – доторк до мудрості [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.management.com.ua/vision/vis005.html>

7. Огнев'юк В. О. Освіта в системі цінностей сталого людського розвитку : [монографія] / В. О. Огнев'юк. – К. : Знання України, 2003. – 449 с.

8. Онищук Л. А. Теоретичні і методичні основи гуманізації управління загальноосвітніми навчальними закладами І-ІІ ступенів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / Л. А. Онищук. – К., 2006. – 36 с.

9. Русова С. Вибрані педагогічні твори : у 2-х кн. Кн. 1. / Софія Русова ; за ред. Є. І. Коваленко ; упоряд., передм., прим. Є. І. Коваленко, І. М. Пінчук. – К. : Либідь, 1997. – 271 с.

10. Сковорода Г. Вступні двері до християнської добронравності / Григорій Сковорода // Твори : у 2-х т. Т. 1. Поезії, байки, трактати, діалоги. – К.: Обереги, 2005. – С. 140-151. – (Київська бібліотека давнього українського письменства).

11. Скринська О. Л. Дисциплінуюче навчання в педагогічній спадщині Джона Локка : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / О. Л. Скринська. – К., 2002. – 19 с.

12. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5-и т. / Сухомлинський В. О. – К. : Радянська школа, 1977. – Т. 4. Павлиська середня школа. Розмова з молодим директором. – 639 с.

13. Ушинский К. Д. Педагогические сочинения : в 6-и т. / К. Д. Ушинский; сост., коммент. и примеч. С. Ф. Егорова. – М. : Педагогика, 1988. – Т. 2. – 496 с.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ ОПИС

13.00.04 — Теорія і методика професійної освіти

Сенчук О.В.

Роль шкільного лідера у формуванні морального клімату в школі

Кількість бібліографічних посилань – 13

Сенчук О.В.

Роль школьного лідера в формуванні морального клімату в школі

В статті говориться про важливість формування морального клімату шкільного союобщества, в котрому закладається основа життєвих цінностей людини, її готовності жити і реалізувати себе в суспільстві і вуюдуючій ролі школьного лідера в такому процесі.

Ключевые слова: моральний клімат, шкільний лідер, вуюдитання людини, шкільне союобщество, атмосфера шкільного життя, моральні цінності.

Senchuk O.V.

School Leader's Role in forming Moral Climate in School

The article discusses the importance of forming the school community's moral climate, which provides the basis for the life values of an individual, his willingness to live and realize himself in society, as well as the role of school leadership in this process.

Keywords: moral climate, school leader, personal education, school community, the atmosphere of school life, moral values.